

kiss lászló

a krónikás

"Akkor tudok könnyen írni, amikor van figurám akiről írok, tehát, ha úgy tetszik, van modellem... sokan azt hiszik, hogy parabolákban gondolkodom, én viszont tudom, hogy spontán írok. A Tegyeszhezbenőnkig hagyom a figuráimat, hogy azt tegyék amit akarnak, hagyom őket cselekedni..." - mondta egy interjúban Czako Gábor. Az 1978-as **Várkonyi krónika** műfaját pedig krónikaként jelölte meg. A valósághoz való adatszerező ragaszkodás az egyik legszembetűnőbb jegye a Czako regényeknek. Ez az íróban munkáló krónikási hajlam - mely nem azonos a riportterivel! - alkotásainak az első, a művekben feldolgozott életanyag szintjén ki is kapcsolja az írói fikciót. Csak egy példa ennek illusztrálására. Egy apró epizód az **Eufémiából**. "A sokadik belső udvarban labda bufopására lettek figyelmesek. (...) két ismert labdarúgót fedoztek föl, akik félreérthetetlenül lábtengőztak, roha se mérkőzés, se edzés. (...) kiszedték belőlük, hogy azért szegték meg amatőr szakmájuk irratlan törvényeinek paragrafusait, mert úgymond szeretnek focizni! (...) a szóváltás fölzaklatta a Drappok világhírű együttesét (...) A kitóduló közösség úgy kézbe

vette a helyzet kulcsát, mint sörösüvegjeit, és utóbbiakkal jól fejbe biztosította a másfelé húzókat." (190-191.) Meglehetősen hihetetlen, bizarr történet, így hát az írói képzelet szülöttének vélhetnénk. Csakhogy ismerhetjük már az író korábbi publicisztikájából. "A legalsó osztály sem ingyen játszik, följebb úgyszólván tilos belső készletéből focizni. Pár éve csapattársai megverték egy NB I-es középpályást, mert tetten érték, amint edzés után a Népstadionnál lábtengőzött..." (Mozgó Világ 1980/9.)

A krónikás leginkább azonban a +-ben érhető tetten. Arc János regénybeli figuráját a modellhez való olyan nagyfokú hűségel formálja meg Czakó, hogy Bocz Gyula szobrászról írt bemutatását akár a regény Arcról szóló részeinek tartalmi kivonataként is olvashatjuk (Mozgó Világ 1981/2.)

Czakó újabb regényeiről szeretnék írni, második pályaszakaszának műveiről. E pályaszakasz a **Várkonyi krónikával** kezdődik. Előtte Czakó csak viszonylag rövidebb terjedelmű munkákat írt. Addigi regényei - kisregények.

Fábri Péter összefoglalóan így értékeli az első pályaszakasz műveit, még a **Krónika** megjelenése előtt. "Bár az **Iskolavár** sűríti a legtöbb valóságos és teljességében ábrázolt problémát, mégis úgy látom, hogy Czakó legnagyobb szabású kísérlete a kudarcként is fontos tanulságokkal járó **Megváltó** volt. Bármennyire sikerült is legyen az **Iskolavár**, csak a maga keretein belül az, és ezek a keretek lényegesen szűkebbek Czakó Gábor írói lehetőségeinél. A magam részéről a legutóbbi sikeres kistotál után azt a nagytotált várom tőle, ahol a kép nem a szélein a legélesebb, nem a perifériáján a legérdekesebb, hanem egészében éles és pontos -" (**Fiatall magyar prózaírók 1965-1978** Bp., 1980.).

A "nagytotál" a **Krónika** képében született meg. Igazi nagyszabású epikai alkotás, klasszikus regény ez, sok szereplővel, mozgalmas, több szálon futó cselekménnyel. Azonban egyáltalán nem arról szól, mint amiről - felületesen nézve - szólni látszik. (Pomogáts Béla is félreismeri, amikor így

minősíti: a Krónika "a változó falusi életet" ábrázolja. Az újabb magyar irodalom 1945-1981 Bp., 1982. 545.) A történet színhelye ugyan egy (talán nem is annyira) képzeletbeli falu, azonban ez a cselekményre nézve nem meghatározó. Gondoljunk csak arra, hogy a regényben minden munkaszüneti napon játszódik (péntek estétként, szombaton, vasárnap és egy, Földalatti temetése miatt ugyancsak munkaszünetté nyilvánított szerdai napon.) A regény sok szereplőjét annyira nem jellemzi a munkája, hogy elképzelni sem tudjuk, hogy miből élhet. (pl. Háromkerekű). De a cselekmény fősodrában lévő alakok is a regény világtól idegen, kívülről behozott, urbánusfigurák (író, kritikus, az író neje, Laci, aki nevelőotthonban nevelkedett). Még véletlenül sem találkozunk paraszttal. A szereplők egy-egy általánosabb emberi típus - a kvázi-falusi "álruhájába" bújtatott - megtestesítői. A kocsmáros például a humanista filozófusé, vagy a bölcsé, Visnyei a született költőé stb. Az író idézett vallomásával ellentétben ebben a könyvben parabolákat is felfedezni vélünk. Ilyen pl. a várkonyi "közélet" irónikus leírása, melyet egy ország közéletének parabolájaként is fölfoghatunk. Nagy jelentőségűek a szereplők által elmondott tematikus monológok, betétek, - az író kifejezésével élve - "esszék", melyek a regény ideológiakumát hordozzák. Ezek annyi mindent felölelnek - kultúra, költészet, dialektika, oktatás, a végtelenség problematikája stb. -, hogy ilyen értelemben egyfajta írói enciklopédia is a könyv.

Hogy mégis miért helyezte egy faluba a regény történetét Czakó? Mert - a szűk regényidő mellett - így egy lehatárolt, zárt regényterben mozgathatta figuráit, melyet talán könnyebb volt totalitásában ábrázolni.

A Krónika után következő regénye Czakónak a + volt 1982-ben. Pontosabban nem is regény ez, hanem inkább novellafüzér, akárcsak az Eufémia (1983). Igazi regény újra majd csak 1986-ban jelenik meg az írótól, A lélek fele.

Az Eufémia Czakó Gábor eddigi életművének egyik leggyengébb könyve. Az író mintha nem tudta volna, hogy miről akar írni. Valamiféle jövőbeni technokráciáról? Az ötvenes évek személyi kultuszáról s koncepciós pereiről? A hetvenes évek

magyar valóságáról? A hivatali eufemikus bükkfa nyelvről? A művészet (=magatartás) emberiesítő csodájának utópiájáról? Nos, végül mindről írt, és az egészét összeturmixolta egy fantasztikus, a jó, a szép, a szeretet győzelméről szóló, meglehetősen logikátlan, ám módfelett bizarr történetben. A cselekményszövés nem kiszámíthatatlan, hanem következtelen.

A +, mint már erre utaltam, szinte teljesen nélkülözi az alkotói fikciót. Csakónak, a krónikásnak leghőbb krónikája.

A két főhős igazi művész, mert egyrészt számukra a művészet magatartás is, másrészt mert küldetéstudatból szobrászkodnak. (Csakó szerint ezért tulajdonképpen amatőrök, a profikat ugyanis az jellemzi, hogy nem belső, hanem külső késztetéstől vezérelve dolgoznak. Lásd erről pl. Profi és amatőr, Mozgó Világ 1980/9.) Oroszlán és Arc tehát a lényegyet tekintve hasonlóak - ezért is lesznek ugyanazon könyv főhősei -, de minden másban különböznek. Gönczi, akinek funkciója Oroszlán és Arc "magyarázása", "értelmezése" - így írja le a két, különbözőségében is hasonló művészt: "Te bejártad a világot, ő két négyzetkilóméteren mozog; te az ágyadban fekszel, ő ezen a két négyzetkilóméteren mozog; te okos típus vagy, ő inkább buta. Ugyanarra törekedtek, de te ésszel, ő bölcsességgel..." (269. old.) Oroszlán és Arc egy érme két oldala, egy Egész dialektikus ellentétben álló két fele. Akárcsak Maghó Árpád és Maghó Dániel, A lélek fele főszereplői. Ők már azonban minden valóságos vonatkozásuk ellenére is az írói képzelet szülöttei, és engerdelmes eszközei a csakói nagy és szép, keresztényi-filozófikus eszme bemutatásának, amely szerint az emberi élet célja a boldogság. A boldogság pedig a szeretetből származik. A legfőbb érték a szeretet. "Szeretet nélkül pedig se élet, se művészet"- vallja Arc (+, 276.). Szeretni pedig annyit tesz, mint az embernek "önmagát kiüresíteni és mégis szüntelen telinek maradni, nem valaki kedvére tenni, hanem ebben örömet lelni." (uo. 279.)

A lélek fele szuverén írói mitológiája bonyolult. Nem értelmetlen azonban, és határozott funkciója van. Általa örök erkölcsi igazságok fénylenek föl az olvasóban, olyanok, amelyeket ugyan jól ismerünk, de egy cseppet sem vesszük komolyan.

A "lélek fele" többértelmű kifejezés. Jelenti egyszer, hogy a Maghó fivérek egy Egész két fele. Bár a regény az ő fejlődésükről szól, ami számunkra nem más, mint mélyebb (ha úgy tetszik - transzcendens) igazságok fokozatos fölismerése, mindvégig, ellentétességük ellenére is egyek, azzal a különbséggel, hogy a regény elején ezt még nem ismerik föl. Gondoljunk csak arra, hogy a könyv végén Dániel pillantja meg, és csak ő pillantja meg egyedül a már "elanyagtalanodott", láthatatlan Árpádot. Ezt sugallja egyébként az a tény is, hogy testvérek.

Jelentheti továbbá a kifejezés féllelkűségét, csonka lelkiességét is a két főszereplőnek. Az a rész, ami a lelkiükhöz, a "lélekegészhez" hiányzik, az hiányzik boldogságukhoz is. Árpád figurája - Czakó kifejezésével élve - "korunk hőstét, a konzumidiótát" testesíti meg, "aki semmire, még önértékeire-érdekeire sem figyel, egyforma lelkesedéssel teljesíti főnökei, a tévémacik, meg a reklám valamennyi parancsát" (Válogatatlan kérdéseim Mozgó Világ, 1981/11.). Dánielben kezretől fogva él az igény, hogy megtalálja azt, ami hiányzik fél-lelkéhez. Ő a konzumidióttákkal ellentétben semmit sem a társadalmi elvárásoknak megfelelően, hanem azok ellenében csinál; azokat tagadva él. A látszatok világában, kalandokat, nőket hajszolva véli megtalálni lelke másik felét. S eközben majdnem elveszti, elvesztegeti, (eladja) meglevő fél-lelkét is, és kishíján lelketlenné, gonosszá, az ördög cimborájává, s így végképp boldogtalanává válik.

A harmadik értelme a "lélek fele" kifejezésnek a legkevésbé elvont. Ennek megmagyarázásához a Várkonyi krónikából veszek segítségül egy részletet. Így szól: "Úgy éltem eddig ebben a faluban, ahogy egy tanerőként alkalmazott száraz kóróhoz illik. Nem is éltem. Tengődtem? Nem, nincs szó az ostobaságomra. (...) Most örülök neked, és nagyon szeretlek.

Lehet, hogy végső fokon a kocsmárosnak lesz igazsága, és csupán ennek az órának meg ennek a helyzetnek a boldogsága diktálja, amit érzek, de most boldog vagyok, és egészen pontosan tudom, miért. - (...) - Rájöttem a hindu mese igazára. Nincsen férfiember, és nincsen asszonyember; egyetlen lény vagyunk, akit valaki, valamikor kettévágott, és azóta keressük egymást, mert te hiányzol nekem, én pedig neked, te az vagy, ami én nem vagyok, és én az vagyok, aki te nem lehetsz soha, nem vagyunk egymásnál se többek, se kevesebbek, se különbekek, se hitványabbak, csak felek, torzók, két lábon járó eleven hiányok..." (265-266.)

Nos ebben az értelemben is fél-lélek, "két lábon járó eleven hiány" a két Maghó, legalábbis a regény elején. A látszat becsapottjai ebben is. Áprád a feleségét nem szereti, szeretőt tart, és azzal hitegeti magát, hogy szerelmes Rózsikába, az ifjú újságíró nőbe. Több "társa" ellenére is valójában társtalan. Dániel nőtől nőhöz csapódik, míg végül, amikor kivonul a világból, föl hagy a nőkel, érdektelenné lesz irántuk. Csakhogy ez esetben sem a helyeset, az üdvöset cselekszi. Végül azonban mindkettőjük megleli az igazit, lelke hiányzó (nőnemű) felét, Árpád Targa, Dániel Rózsika személyében.

A cím mindhárom értelmezése esetében láthattuk, egyfajta fejlődésregény a könyv, amelynek hősei a hiánytól jutnak el a teljességig, a föl nem ismeréstől a föl ismerésig.

A regény cselekményszövéseinek írói következetlenségeit ezúttal, úgy gondolom, nem lehet számon kérni Czakón, - mint teszi pl. Berkes Erzsébet (ÉS 1986. július 18.) - lévén, hogy az túlnyomórészt egy irracionális, transzcendens világban játszódik, ahol racionalitást, logikát számon kérni az igazi következetlenség. A lélek felét Czakó talán legmélyebb regényének tartom. Együttel Czakó itt távolodott el krónikaírói gyakorlatától leginkább, de hogy ez esetleg kövekező munkájában a vele való teljes szakításhoz vezetne, nem hiszem.